

EL TREBALL DE SECTOR A L'EAP: "FER XARXA" EN SECTORS AMB CONDICIONS DE RISC

Rosa Casellas Codina / Maribel Ministral Morillo

Psicopedagogues de l'EAP Gironès Oest

RESUMEN

"El trabajo de sector en el EAP: trabajar en red en sectores con factores de riesgo"

¿Por qué consideramos relevante plantear el trabajo de sector en relación al trabajo del psicopedagogo en la escuela? Desde la perspectiva ecológica, partimos de la base que existe una relación entre el niño y sus padres que no puede ser comprendida sin tener en cuenta cómo le afectan las condiciones del entorno social y escolar.

Si hay un lugar en el que el trabajo en red se convierte en verdaderamente importante, es en aquellos sectores en los que encontramos condiciones de riesgo. A modo de ejemplo, presentamos dos experiencias de trabajo de sector, fruto de necesidades diversas.

Con respecto al papel del Equipo de Asesoramiento Psicopedagógico (EAP), podemos extraer algunas conclusiones que nos ayuden a tejer propuestas de trabajo en sectores donde resulta indispensable el hecho de crear una red. En este sentido se nos plantean algunas cuestiones: ¿cuáles deben ser nuestros objetivos cuando trabajamos en red?, ¿de qué manera nos constituimos en red?, ¿cómo actuamos desde un punto de vista metodológico?, ¿cómo gestionamos los recursos?, ¿cuáles son los aspectos que dificultan el trabajo en red?

Creemos que el trabajo en red, y especialmente en sectores donde existen condiciones de riesgo, posibilita que el trabajo de los profesionales pueda producir cambios positivos en los microsistemas, y quizá también en los macrosistemas, a medio y largo plazo.

ABSTRACT

"Sector's work at EAP: network in sectors with risk conditions"

Why do we consider relevant to expound sector's work in relation to psycho pedagogue's work at school? From a global perspective, we assume that the relationship between a child and his parents cannot be understood without considering social and schooling conditions.

Network is particularly important in sectors with risk conditions. To exemplify it, we present two sector's work experiences which are the result of different necessities.

In reference to the role of the Psycho pedagogical Advising Group (EAP), we can come to some conclusions which help us to build work proposals where network is essential. In this sense, we state some questions: which should our aims when we do network be?, how is the net constituted?, which ought to our methods be?, how do we manage the resources?, which are the difficulties created by the network?

We believe that network makes possible that professionals' work can produce positive changes in the medium and the long term in the micro systems and maybe also in the macro systems.

¿Per què considerem rellevant plantejar el treball de sector en relació a la tasca del psicopedagog de l'EAP a l'escola? Seguint la perspectiva ecològica, partim de la base que hi ha una relació entre el nen i els seus pares que no es pot comprendre sense tenir en compte com afecten les condicions ambientals a la interacció entre ells. Existeix una xarxa de sistemes interrelacionats. Quan apareix una problemàtica d'un alumne és possible que ens quedem atrapats en un primer nivell, és a dir, que considerem els símptomes com a causa de tots els problemes i no com a una conseqüència del que li passa al nen. En l'era de la globalització, percebem més que mai que els esdeveniments "macro" polítics, socials, econòmics..., influeixen en la vida quotidiana de l'individu i la seva família. No tenir feina o treballar els diumenges fa que els pares no tinguin gaires estones per estar amb els seus fills. I a la inversa: milions de decisions individuals poden generar canvis globals.

La perspectiva ecològica defineix els diferents sistemes interactuants. El nivell més proper al nen, que anomena "microsistema", és allò que experimenta de forma més propera, les primeres relacions dins la llar, amb la mare i posteriorment amb altres figures d'afecte. El "mesosistema" es refereix a les relacions que es donen entre diferents sistemes, com per exemple, entre casa i escola. En funció de la qualitat i de la profunditat del vincle entre aquests dos sistemes, l'alumne evolucionarà amb més o

menys riscos. D'aquí la importància que família i escola treballin plegats, aspecte que afavorirà la competència i l'èxit escolar. Els "exosistemes" són aquells en què el nen no participa directament, però que també l'influeixen (el lloc de treball dels pares, els centres de decisió educatius, econòmics o urbanístics...). Si un ajuntament decideix suprimir els serveis extraescolars d'un barri ja molt empobrit, està clar que augmentaran les condicions de risc. En aquest nivell no podem deixar de banda la gran influència de les decisions polítiques sobre determinats sectors socials. Finalment, els "macrosistemes" que inclouen els meso i els exosistemes fan referència als esquemes ideològics d'una cultura o subcultura, als sabers compartits en una comunitat, com fer les coses, el sistema de creences, de valors... El perill dels macrosistemes és que poden afeblir els altres sistemes que hem explicat si parteixen d'una determinada perspectiva ideològica o econòmica i acaben afectant en un últim terme al microsistema. Per exemple, en la mesura que augmenta la visió xenòfoba contra determinades cultures es degraden les relacions, es distorsionen les perspectives dels adults-pares i s'eleva la tensió en les relacions dels seus fills amb altres companys. Determinats fenòmens socials disminueixen la capacitat dels adults per educar els seus fills i a la vegada dels fills per aprendre dels models paternals.

Seguint la perspectiva sistèmica, la comprensió de l'escola i de la família com a sistemes, ens permet tenir present la posició del nen que ha d'adaptar-se a dues realitats diferents que interactuen. És a dir, que les diferents parts del sistema queden afectades mútuament, per tant les causes i efectes d'un problema no s'han de veure de forma lineal, com per exemple "dir que la Mariona és molt nerviosa i no es porta bé", sinó des d'una perspectiva més àmplia, "circular": la mestra pot pensar que li deu passar a la Mariona que estigui tan inquieta, o bé coincideix que la mestra està passant un moment difícil amb un altre alumne que li impedeix centrar-se en aquesta nena o bé que el pare de la Mariona fa tres anys que està a l'atur i té una depressió. Es tracta de mirar com a través d'un calidoscopi, és a dir, considerant tots els punts de vista possibles sense etiquetar d'entrada la situació. Aquest enfocament no busca culpables i en lloc d'intervenir "sobre l'alumne" s'actua sobre la situació, les interaccions, les relacions. Pel que fa als professionals que treballem "amb" l'escola, ajudar a canviar la percepció que hi ha sobre un nen o una família és tan important com canviar la conducta d'aquest alumne.

A partir d'aquestes bases ens plantejem el treball de sector a l'EAP. Quan parlem de **sector**, el definim com el conjunt de centres educatius que escolaritzen alumnes atesos també pels mateixos serveis sanitaris, socials, educatius, psicològics... i que coincideix amb una mateixa zona geogràfica. És amb aquests centres i serveis amb qui hem d'anar establint les condicions per treballar en xarxa.

Però pensem que si hi ha un lloc on és especialment rellevant el treball en xarxa, és **en sectors amb condicions de risc**. En aquest sentit definim com a sectors d'alt risc, seguint a Gabardino i Eckenrode, aquells en què :

L'economia és una condició determinant i significativa però no exclusiva dels trets característics d'un barri.

L'exclusió social per motius econòmics és una situació que provoca "guetos" familiars amb molts pocs recursos però alhora amb moltes necessitats.

Els efectes de l'empobriment social comporten:

- L'existència de "moltes necessitats bàsiques" que inhibeix la capacitat de compartir.
- La manca de models positius que reforça els comportaments poc adaptats socialment.
- La disminució de les expectatives d'èxit i progrés socials i que es reproduïxen els esquemes (biografies) familiars.
- La manca de relacions de confiança i proximitat entre família i institucions que inhibeix la possibilitat d'ajuda i d'intercanvis (*feed back*) positius.

L'afebliment de l'**autoestima com a comunitat** accentua i posa més tensió sobre les actituds, valors i recursos que la família disposa per educar els fills.

Si partim de la hipòtesi que el treball en xarxa afavoreix la qualitat de l'atenció a alumnes i famílies en relació a les seves escoles i barris, en el pla de treball de l'EAP caldrà prioritzar en la mesura del possible la "sectorització" de l'atenció dels professionals. Un professional pot atendre els centres de primària i secundària d'una mateixa zona i alhora coordinar-se amb els professionals externs que treballen en el mateix barri.

Quan el volum d'alumnes i escoles d'un sector impedeix que un sol professional intervingui, es pot plantejar una figura de coordinació dins del propi EAP que canalitzi i reculli en primera

instància el flux de demandes i propostes de treball que es genera al voltant del sector. Aquest fet permet que els diferents professionals de l'EAP implicats en el sector treballin plegats i construeixin conjuntament la seva intervenció.

Partint del concepte de "provenció", plantejem la necessitat de crear el clima i les condicions necessàries per tal que els sistemes familiar i escolar i altres del sector puguin treballar en un context de col·laboració. Per aconseguir aquest objectiu cal iniciar un treball de coneixement entre els professionals que faciliti la intervenció conjunta evitant el risc de "cremar-se". Com diu Barudy, el professional que treballa sol és el que més pateix i el repte és com treballar amb les famílies però alhora tenir cura de la "salut" dels propis professionals.

Ara farem referència a uns sectors que recullen totes o la majoria de característiques que hem anat esmentant i des dels quals s'ha partit per aconseguir treballar en xarxa.

Una experiència de treball de sector és la que s'està portant a terme al conjunt de barris situats en l'extrem est de la ciutat (Girona), separats del casc urbà. Es caracteritzen per una població diversa: famílies gitanes, famílies procedents dels diferents períodes migratoris establerts a Catalunya, famílies procedents de la nova immigració en dos sentits: de la mobilitat interior i de procedència forània (marroquins, gambians...). Comparteixen diversos serveis com escoles de primària, serveis educatius, socials, sanitaris, esportius, de lleure...

A partir de l'existència d'un Pla d'Acció Comunitària en el sector, estructurat en diversos àmbits (escolar, famílies, comunitari), les escoles veuen la necessitat que les accions adreçades específicament a l'àmbit escolar siguin coordinades per un professional de l'EAP. En aquest sector hi ha molts professionals que des de fa anys han treballat en diferents projectes relacionats amb la infància i l'adolescència. Es va posar de relleu la voluntat de treballar en una mateixa línia, cadascú des de les seves atribucions.

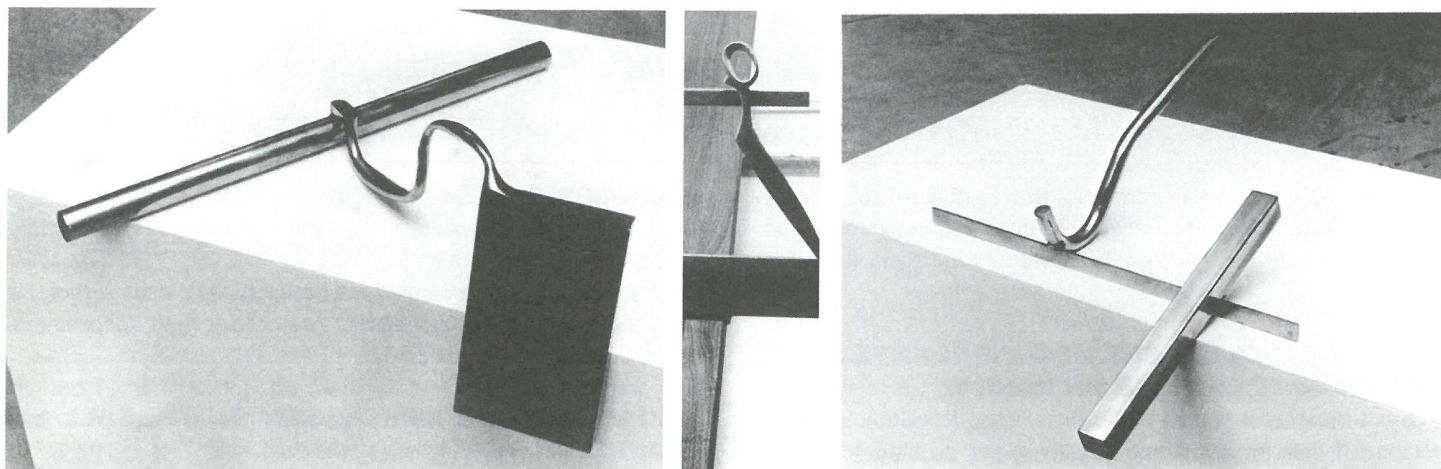
Dos objectius de treball es van considerar prioritaris:

- la prevenció i la reducció de l'absentisme escolar, molt especialment a la secundària.
- la protecció dels infants en risc i l'acompanyament a les seves famílies.

El primer objectiu va donar lloc al **Projecte d'acompanyament a l'escolaritat** que s'ha portat a terme a la secundària i que actualment es projecta ampliar a la primària.

Estan treballant conjuntament les escoles de primària, els IES referents de la zona, els serveis socials, les educadores del projecte i els professionals que desenvolupen activitats educatives extraescolars amb aquests mateixos alumnes.

Esmentem com a exemple, aquelles activitats en què l'EAP ens hem sentit més implicats i que són les relacionades amb el pas dels alumnes de primària a secundària (l'orientació individualitzada de les famílies, l'estimació dels recursos i ajuts necessaris per a cada alumne, l'organització de trobades de les famílies amb persones que són "referents culturals" i que han viscut experiències d'èxit en la promoció social a través dels estudis, les festes de "graduació" dels alumnes d'ESO, la coordinació entre instituts i serveis del sector...). Sabem que són funcions pròpies de l'EAP, però volem destacar que, realitzades en "xarxa" juntament amb altres professionals, tenen una especial rellevància i un major rendiment.

El segon objectiu adreçat als infants i famílies en risc s'ha dut a terme a través de la **Comissió d'infància en risc**, inclosa en l'àmbit de treball amb famílies del Pla d'AC. Funciona com un sistema de cercles concèntrics: el nucli de la comissió està format per professionals dels serveis socials, dels serveis sanitaris i de l'EAP. En els altres cercles i en funció del cas a treballar, es reuneixen professionals de les escoles, dels serveis extraescolars (centre obert, reforç escolar...), el psicopedagog i el treballador social de l'EAP, dels serveis sanitaris i psicològics, dels EAIA... En el cercle més ampliat, s'incorporen representants de les institucions implicades en la protecció de la infància (Infància, Justícia, Mossos...)

Vist amb la perspectiva de tres cursos, podem dir que la implicació dels professionals de l'EAP que treballem en el sector és molt més alta i el que és més important, més eficaç: malgrat les dificultats de fer xarxa entre tants professionals, hi ha indicis clars que anem cap al bon camí.

Un altra experiència de treball de sector és la que es va generar, a partir de l'interès manifestat a l'EAP pels centres escolars, d'aprofundir en temes de **prevenció, detecció i intervenció en situacions de risc social** en un sector culturalment i socioeconòmicament molt divers. En concret preocupava tenir eines per saber abordar millor les situacions de maltractament.

Es va treballar de forma general amb tots els centres (escolabressol, primària concertada i pública i secundària) amb l'objectiu de crear un grup de treball interdisciplinari. El grup es va constituir alhora amb professionals de serveis socials del sector, EAIA municipal i EAP, amb un alt nivell de participació i implicació per part de tots.

El grup de treball va tenir com a objectius:

- Clarificar i conèixer el funcionament de les diferents institucions.
- Unificar el llenguatge dels professionals implicats.
- Crear un espai per poder compartir les experiències, dificultats, dubtes, estratègies a l'aula i amb les famílies, des d'un treball interdisciplinari.
- Ampliar la informació sobre el tema de la detecció i intervenció en situacions de risc, i en concret la definició de «maltracta» i veure com s'aborden a la pràctica aquests temes.
- Elaborar propostes d'actuació: per una banda, clarificant estratègies d'intervenció en situacions de risc en relació als alumnes i les seves famílies, i per altra banda, estratègies des de la prevenció, tant en l'àmbit educatiu com en el sociocomunitari.

Els temes que s'han tractat queden recollits en la web: <http://www.xtec.es/crp-girones/> (experiències/sectoreducatiu/**Prevenció i intervenció en l'àmbit educatiu, familiar i comunitari.**)

En acabar el projecte inicial, que va durar dos anys, una de les propostes que es va plantejar des del CEIP va ser la de treballar **la provenció**, és a dir, la creació d'un clima de relacions escola-pares-entorn que propiciï situacions positives dins de la comunitat educativa.

La zona, tot i ser petita, té una realitat social que integra persones d'origens diversos: autòctones, originàries d'altres indrets del país, així com immigrants procedents del Magreb, de l'Àfrica subsahariana i algunes famílies de l'Europa de l'Est i llatinoamericanes.

Inicialment es va plantejar fer un pla d'acollida per a les persones immigrants d'altres països, però posteriorment es va modificar fins arribar a la proposta d'afavorir, no només el coneixement d'altres realitats i cultures, sinó també l'**intercanvi intercultural** en el marc de l'escola.

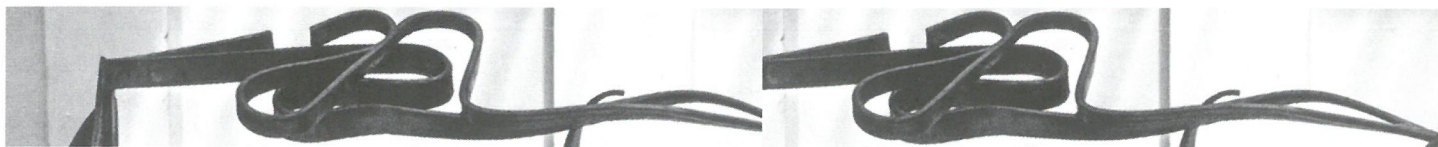
Aquest projecte es continua portant a terme dins el marc de la Setmana Cultural. Cal destacar com alumnes, pares i professionals de dins i fora de l'escola "viuen", participen, s'impliquen i valoren aquest espai d'experiència compartida.

Les activitats es realitzen en diferents entorns, dins i fora de l'aula, i s'han intentat integrar dins del currículum ordinari. El claustre escull les activitats a realitzar i s'elabora un calendari planificant les activitats.

Els objectius plantejats i que s'han anat ampliant al llarg del temps, són:

- Afavorir de forma progressiva la interacció cultural entre els alumnes autòctons i de diversa procedència.
- Aprendre a conèixer i compartir la cultura i alguns costums.
- Facilitar la comprensió de la dinàmica del centre per part de les noves famílies, aclarint els seus dubtes i alhora, conèixer aspectes dels usos i costums escolars d'origen per afavorir la comprensió de les realitats viscudes i actuar de forma ajustada, tant per part de l'escola com de les famílies.
- Aprendre a valorar aspectes d'altres cultures i afavorir que persones novingudes coneguin millor la cultura adoptiva.

Per conèixer el projecte complet que s'ha portat a terme enguany, podeu consultar la web: <http://www.xtec.es/crp-girones/> (experiències/sector educatiu/**Coneixem-nos millor**)

A partir d'aquestes experiències de treball de sector, podem extreure algunes conclusions que ajudin a “co-construir” una forma de treball de l'EAP en sectors on és indispensable “fer xarxa”.

QUINS OBJECTIUS ENS HEM DE PLANTEJAR A L'HORA DE TREBALLAR EN XARXA?

- Organitzar-nos al voltant de les dificultats, del patiment de les persones i dels projectes que sorgeixen per millorar les seves condicions.
- Oferir recolzament a les persones que viuen en sectors de risc i alhora recolzament interprofessional, és a dir, als professionals que treballen amb les famílies.
- Compartir coneixements respecte els alumnes, el grup-classe, la relació amb els professors, la relació amb els pares...
- Ampliar conjuntament la “fotografia” de la situació, la capacitat de comprendre-la i d'establir estratègies d'actuació.
- Restablir la confiança de les famílies vers l'escola i les institucions i viceversa, iniciant un context de col·laboració que **inclogui la família en la xarxa**.
- Viure els èxits i fracassos de forma compartida.

QUAN ENS CONSTRUÏM EN XARXA?

- Si existeix la voluntat explícita d'un grup de professionals o institucions de voler treballar junts.
- Si tenim uns objectius o projectes compartits.
- Si els diferents professionals, per tal de vincular-se, tenen interès en :
- Donar-se temps per aconseguir aquest coneixement més personal i vèncer recels inicials;
- Conèixer els àmbits d'intervenció de cadascun, les funcions i les formes de coordinació dels serveis (periodicitat, lloc, horari);
- Saber de la “cultura”, les formes d'organització, l'estructura... de les institucions.

METODOLÒGICAMENT, COM ACTUEM?

- Utilitzant una visió circular del problema, aspecte que ajuda a incloure “totes” les visions.
- Posant l'èmfasi i analitzant els processos de comunicació, tant vers l'alumne i la família com entre els mateixos professionals (mals entesos, comunicacions incorrectes...).
- Donant la possibilitat als professionals de poder expressar les pors, els dubtes, que ens provoquen les situacions d'alt risc.
- Definint com s'apliquen les mesures o propostes.
- Decidint qui és l'interlocutor o interlocutors si s'escau.
- Adquirint nocions suficients sobre la normativa vigent, especialment en temes de maltractaments, violència domèstica, separacions dels pares, tutela dels fills...
- Coneixent les “lleis explícites o implícites” que organitzen el sector: quines relacions s'estableixen tradicionalment entre pares, escoles, professionals i serveis de l'entorn, quines expectatives tenen els pares respectes al que es fa a l'escola o al que fan els professionals, quines expectatives tenen els professionals respecte a les famílies o al barri... tenint en compte els prejudicis, profecies que sovint envolten el treball amb les famílies.

COM GESTIONEM ELS RECURSOS?

- Cal ser molt conscients que determinades famílies sempre necessitaran recolzament.
- Cal també tenir en compte les limitacions de cada servei, les nostres possibilitats són finites. “Poc pot ser molt” depenen de com es gestionin els recursos.

ASPECTES QUE DIFICULTEN EL TREBALL EN XARXA

- Els canvis continuats de professionals quan ja s'ha invertit molt d'esforç a tenir una cultura de treball en comú.
- Els canvis socials que generen canvis en les funcions del serveis i del professionals. Canvien les prioritzacions dels serveis.
- No conèixer clarament les expectatives dels altres professionals o bé el que estan disposats a fer.
- La manca d'espais compartits de reflexió per generar “bones pràctiques professionals” que ens dotin de recursos per situacions semblants.

Volem afegir una petita reflexió sobre la posició del professional de l'EAP en el treball de sector. L'EAP, amb la seva posició tan característica “dins-fora” dels centres educatius, constitueix un recurs més dins la xarxa, però alhora possibilita poder acompanyar els professionals de l'escola, els alumnes i les seves famílies en situacions que generen un alt nivell de preocupació, aportant també una visió externa.

Per acabar, volem afegir que estem segures que el treball en xarxa i molt especialment en els sectors amb condicions de risc, possibilita que les aportacions, els granets de sorra, de cada professional puguin produir a mig/llarg termini canvis positius en els microsistemes i potser també en els macrosistemes.

Bibliografia i webs d'interès

- BARUDY, J (1998): *El dolor invisible de la infancia*. Barcelona. Paidós
- BRUNER, J.S. (1988): *Desarrollo cognitivo y educación*. Madrid. Morata
- CYRULNIK, B.(2002): *Los patitos feos*. Barcelona. Gedisa
- GABARDINO, J & ECKENRODE, J. (1999): *Por qué las familias abusan de sus hijos*. Barcelona. Granica
- PRIMER CONGRÉS DE SALUT MENTAL DEL NEN I L'ADOLESCENT, *A la recerca d'una òptima col·laboració entre les xarxes i els serveis sanitaris, d'educació, de benestar social, de justícia i de treball que intervien en la salut mental de l nen i l'adolescent i la seva família*. (2002): Barcelona
- SANTOS GUERRA, Miguel Angel (1994): “El estado de la cuestión” Cuadernos de pedagogia, 224 Barcelona, Fontalba
- <http://www.xtec.es/crp-girones/> (experiències/sector educatiu)

Correspondència amb les autores: Rosa Casellas Codina, Maribel Ministrall Morillo. Psicopedagogues de l'EAP Gironès Oest. C/ Andreu Tuyet Santamaria 35, 17003 Girona. E-mail: rcasell2@pie.xtec.es; mministral@pie.xtec.es.